

szükséne a zenéhez való alkalmazása? Nem mond-e ellent ez az orosz balett minden hagyományának, amely éppen azért tűnt ki, hogy benne a színpadi megjelenítés a zene eszmei-képi tartalmával szoros kapcsolatban volt?

Elfogadhatjuk, vagy nem fogadhatjuk el valamely nagy művész művét, de nem kényszeríthetjük rá koncepciójával szemben álló eszméinket... A művészetnek megvannak a maga törvényei, és bosszút állnak azokon, akik nem ismerik fel őket.

Glossza. Lityeraturnaia Gazeta 1961. július 27.

FÁBIÁN ZOLTÁN

AZ ÉJSZAKA ZENÉJE

Nyitott vagonplátón utaztak. Hosszú, forgózsámolyos teherkocsi volt, oldaldeszkák nélkül, hat-hat kerékkel egyik-egyik végén. Tankszállító vagon. Keményfa padlózatát két széles nyomban végigrágták a páncélosok lánctalpai. Most ők utaztak rajta tíz-egynéhányan; nem számolták meg magukat, de számon tartották egymást.

A vagon végében, háttal a menetiránynak katonasapkas férfi ült, egykedvűen lóbázta szárvédős, bakancsos lábát az ütközők között; a hátán savanyúszagú lópokróc, katonasapkjája kétfelől legyűrve a fülére. Vöröshagymát evett kenyérral.

– Kirágja a gyomrát az a sok hagyma – mondta mellette egy sovány, verébfejű asszony, aki egész úton mást sem csinált, csak sok ráncú, bő szoknyáját igazgatta az aládugott szatyrok és batyuk fölött.

A katonasapkas férfi szelt egyet bicskájával a hagymából, szabályos kör alakú, vékony karikát, hozzá bemetszett s letört egy darabot a ragacsos, tepsiben sült árpa-kenyérből; aztán mondta:

– Nem ő rág éngem, én rágom ötet.

– Másfél napja! Hogy meg nem unta már!

– Maga sem unná, ha onnét jönne. – Elintett vissza, a sötét éjszakába, s evett jóízűen tovább. Hersegett foga között a hagyma friss húsa.

A kocsi közepén hangosan kacagott a lány. A sötétben nemigen látták, csak azok, akik a közelében ültek, de Tiszafüred óta volt idejük megismerni a hangját; mindig mindenben nevetett. Vasúti köpenyes, nyurga fiatalember hasalt mellette a deszkán, s próbálta a fejét a lány ölébe fészkelni.

– Hogyisne! Majd, ha fagy!

– Nem érzi?

– Mit nem érzek?! – zavarodott meg a lány.

– Már fagy – mondta a vasutas fiatalember, és hirtelen mozdulattal a lány térde közé fúrta a fejét. Kucsmája félrecsúszott a tarkójára.

A lány a kucsma alá nyúlt, belemarkolt a fiú göndör, erős szálú, fekete hajába. Nevettek. A lány elnyújtott, rekedtes kacagással; a férfi fojtottan, hangja el-elfuladt a vastag szövetszoknya ráncaiban.

Sűrű, sötét éjszaka volt, március eleje. A csillagok megnőttek az égen, s nedvesen ragyogtak. Éppen csak, hogy fagyott. A légáramlás részút húzott át a lapos vagonplató fölött; előttük is, mögöttük is magas teherkocsi kattogott a sínen. Íze volt már a levegőnek, friss, csípős zamata.

– Újhold lesz – mondta az öregember –, az majd meghozza a vizet. – Derekában kettékötött zsáksomagon ült. Két pálinkás demizson lehetett a zsákban; sokat mocorgott rajtuk, s a vesszőfonat recsegett alatta.

– Bartók titka a billentésben van – magyarázta a sápadt arcú, szemüveges fiatalember a szomszédjának. – Figyelted már a pesantéit? Hm? Azért olyan súlyosak, azért olyan félelmetesek. – Pampammozni kezdett egy lefelé haladó basszusmenetet, közben bal kezével beleverdesett a sötétségbe, mintha billentyűsört ütne.

Szorosan egymás mellett ültek egy élére fordított, nagy, rokkant vulkánfíber táskán.

– Mit gondolsz, hazajön Amerikából? – kérdezte a másik, aki fiatalabb volt társánál, s még ülve is látszott, hogy jóval magasabb. Hátát előregörnyesztve könnyökölt hegyes térdén; hosszúkás feje a vonatkerekek ritmusára himbálódzott.

– Biztosan.

A hosszú, görnyedt hátú fiú szorongva sóhajtott:

– Te, öregem, ha tudnád, mennyire félek a felvételi vizsgától. Már most félek, pedig hol van még a szeptember! Képzeld el, ha éppen Bartók elé kerülök, s azt mondja: „Játssza el, kérem, Bach Partitáját!” – Bontogatni kezdte vékony nyakán a kártolatlan gyapjúból kötött, szüros sálát: – Te, öregem, már kiver a verejték.

– Egy a fontos – mosolygott a sápadt arcú, szemüveges fiatalember: – tudni kell. Bartóknál ez számít.

– Könnyű neked. – Ismét sóhajtott.

– Egy-két tévesztést megbocsát, de a halandzsázást nem tűri. Erre kényes. A tanárom mesélte el a következő történetet: évekig volt a növendéke zongoraszakon, így hetenként kétszer is találkoztak. Egyik órán Beethoven valamelyik szonátája volt a tananyag; ő nagy buzgalommal játsza, játsza, de egyszer csak észreveszi, hogy Bartók szó nélkül kimegy. Nem tudta elképzelni, mi történhetett. Kínjában, zavarában zongorázott tovább, s várta, hogy az öreg visszamenjen, de az nem ment. A következő órán, bár másik darab volt már feladva, megint ezt a szonátát kérte tőle Bartók. Most nem ment ki az óráról, figyelmesen végigülte, majd azt mondta: „Ez már más. Nézze, lehet valamit nem tudni; ez önmagában még nem baj, mert megtanulja az ember. Viszont nem felismerni azt, hogy valamit nem tudunk, s úgy viselkedni, mintha tudnánk, ez – bűn.” Ehhez képzeld hozzá Bartók megsemmisítő tekintetét.

Megcsikordult a fék, a kocsik egymásnak lökődtek, csattogtak az ütközők. A vonat lassan, küszködve megállt.

– Jelző előtt állunk – mondta valaki, aki szélen ült, s végig ellátott a hosszú szerelvény mellett.

– Már Pécelen kellene legyünk – mondta az öregember a recsegő pálinkás demizsonokon.

– Pécelen?! – nevetett középütt a fiatal vasutas. – Bécsben.

Figyeltek valameddig, várták a mozdony indító sípjelét, de azután, hogy az egyre késett, más tudták: ott vesztegelnek megint legalább egy fél óráig a jelző előtt. Biztosan leesett a nyomás a kazánban, s gőzt kell fejleszteni. Másfél nap óta utaztak ezen a szerelvényen. Tiszafüreden szálltak rá át; megszokták, hogy minden húsz kilométer után megállnak. Már bosszúsak sem voltak, inkább jókedvűek. Lemásztak, leugráltak a vagonplatóról; csak a szatyrain, batyuin kuporgó, verébfejű asszony maradt fenn, ő vigyázott a csomagokra.

Meglepték az árokpártot, a szántóföldek szélét. Száraz napraforgó kórót, tengeriszárat kotortak össze, gallyat tördeltek le a töltésmenti akácokról, s nagy máglyát raktak belőle. A katonasapkás férfi alagyújtott. Gránáthüvelyből fabrikált, kétökönyi öngyújtója volt, akkorát kellett csiholni rajta, hogy pofonnak is elég lett volna.

Nehezen gyulladt meg a tűz; deres volt a kóro is, a fa is. Először sűrű füstöt eregetett – csípte a szemüket, köhögni kellett tőle –, azután hirtelen fellobbant. Vidáman, nevetgélve körégyültek; lehúzgálták a kesztyűt, s odatartották elgémberedett kezüket, fagyás-bütykös, viszkető ujjukat a sűrű melegbe. Mindenki beszélni kezdett, mindenki mondott valamit, amit nagy hirtelen el kellett mondani. Nem értették saját szavukat, akkora volt a zsvaj. A lány kacagása bugyogott csak fel néha belőle, édességet adott a lármának, dinnyeizű zamatot.

A láng mohón ette, falta a máglyarakást, fölébe nőtt a vagonoknak, és vörös-sárga fénye messzire elvilágított. Távolabb kellett húzódni tőle, perzselte, pirított. A szomszédos kocsik fékezőfülkéiből idegen utasok is jöttek oda; beálltak a körbe, együtt popogtak, vidámkodtak velük, együtt dörzsölték, melengették a kezüket.

A mozdonyfűtő ugrasztotta szét őket.

Shi-shi-shiip – sivitott fel valahonnan messze előlről.

– Ereszd meeg! – rímelte rá a katonasapkás férfi.

Gyorsan szétrántották a tüzet, sarat kotortak, tapostak rá, s futottak vissza a nyitott vagonplatóhoz. Amikor már elindultak, akkor vette észre a demizsonos öregember:

— Hol van a vasutas meg a lány?

Mindenki a kocsni közepe iránt nézett; üres volt a hely, sötét, a lány vibráló, torokhangú kacagása sem hallatszott.

— Ezek lemaradtak — mondta a verébfejű asszony.

— Az még nem biztos — szólott ellene a katonasapkás férfi. — Van másik kocsni is, elég hosszú a szerelvény.

Valaki azt is észrevette, hogy a csomagjuk az ott van a helyén, nem vitték magukkal.

— Mondom, hogy lemaradtak — erősködött az asszony.

Sajnálkoztak, sopánkodtak. Végül mindenki megnyugodott, hogy így van, ahogy van, ezen már nem lehet segíteni. Elcsendesedtek. A tűz izgalma után jólesett hallgatni a kerekék álmosító, egyhangú kattogását. A két zenész fiatalember beszélgetett csak; ültek szorosan egymás mellett a vulkánfibre táskák behorpadt tetején, s folytatták, ahol megszakadt: Bartókkal.

— Te is nehezen szeretted meg? — kérdezte kicsit szégyenlősen, kicsit félve a magasabbik fiú.

— Nem volt könnyű.

— Te, öregem, hogy én mit küszködtem, az már-már nem igaz. Nemegyszer olyan tiltakozás volt bennem ellene, amit nem tudtam elfojtani.

— Elfojtani nem is szabad — mondta a sápadt, szemüveges fiatalember. — Hagyni kell, hadd ütközzenek meg egymással, hadd csapjon össze Bartók zenéje a régi ízléssel. Akkor lesz igazi, vízvázalstó élmény; másképp csak sznob lelkenkezés, vagy kóklerkodás marad minden megnyilatkozásod. Hidd el, sokszor megesezt velem, hogy lekaptam a kottatartóról a „Mikrokozmosz”-t, és bevágtam a sarkokba.

— Ezt én nem mertem volna.

— De mindig mikor?

A másik kíváncsian fordult társa felé, de hosszúkás feje tovább himbálózott a kerékkattogás ritmusára.

— Mindig akkor, amikor egy-egy részletet nem tudtam rendesen kidolgozni; vagy elnagyoltam a jellegzetes ritmusképleteket, vagy, mit tudom én, a nehéz meneteket szétkentem. Viszont abban a pillanatban, amikor át tudtam rágni magamat a kásahegyen, egyszeribe megnyilatkozott előttem a mű, világos és gyönyörűen logikus lett az egész.

A péceli állomás sötét volt, egyetlen, kormos üvegű vasutaslámpa világított a forgalmi iroda ablakpárkányán. Fűlsiketítő csikorgással, csattogással, hosszú rángatózás után megálltak. A katonasapkás férfi megkérte szomszédasszonyát, hogy vigyázzon egy kicsit az ő csomagjaira is, és leszállt.

— Maga is le akar maradni? — kiáltott utána a verébfejű asszony.

— Bízva csak rám, hogy mit akarok. — Összefogta mellén a rongyos lópokrócot, s eltűnt a sötétben.

Az állomásokon ritkán szálltak le, kiváltképp éjszaka. Jobb volt együtt maradni, vigyázni a csomagokra.

— Nemrég hallottam a biszsin — mondta a szemüveges fiatalember.

— A Harmadik Zongoraverseny?

— Azt. Fédinges volt az adás, állandóan elúszott a hang, de így is csodálatos volt. Ilyen második tétel nincs még egy az egész zeneirodalomban. A hegedűk kezdik. Magas fekvésben, áhítatos tisztán, s egymásnak adják, egymástól veszik át a dallamot. Azután belép a zongora. Zsoltár. Érted? Könyörgő zsoltár. Minden akkord egy-egy külön tömb, önálló élete van mindegyiknek, mint az öregkori Liszt-művekben. Felelgetnek egymásnak: a vonósok meg a zongora.

— Hát, öregem — mondta irigyen a sovány, hosszú fiú —, ilyen mázlid is csak neked van.

— Nagy párbeszéd a kozmosz és az ember között — folytatta átszellemülten a másik; sápadt, csontos arca világított. — Azután a középrész. Misztikus vízió, az éjszaka zenéje. Sustorgó vonósok, közben a fafúvók imbolygó menetei és üvegtiszta hangon a zongora.

Hűvösödött. Lassanként hajnalba hajlott az éjszaka, de még mindig ott álltak

a péceli állomáson. A vágányok közé döngölt, átfagyott salakon érdesen csikorogtak a léptek.

— Megvannak — érkezett vissza a katonasapkás férfi. Nekihasalva felmászott melléjük, s visszaült a helyére, a koci végébe, háttal a menetiránynak.

— Hol vannak? — kérdezte a szomszédja, a sovány, verébfejű asszony. Kiváncsian közelebb hajolt a férfihez.

— Arra hátul — mutatott el. — Egy fékezőfülkében. — Felhúzta vállára a lecsúszott pokrócot.

— Aztán mit csinálnak?

— Mit csinálnak?! — Hangtalanul nevetett, erős fogsora kifehérett a sötétből. — Már alusznak.

— Pfuj! — mondta az asszony. Beljebb tolta szoknyája alá a kikandikáló szatyrot.

— Csinálná maga is szívesen, csak lenne kivel — mondta a férfi, s most már hangosan nevetett; jóízű, bariton hangjával tele lett az éjszaka. — Nem kell azért mindjárt megsértődni, mama. Itt van egy szép fej vereshagyma. Fogja. Igazi makói, édes, mint a narancs. — Odanyújtotta: — Itt van, na, egyen maga is. Ne unja az utat, messze van még Pest.

Az asszony nem felelt, nem mozdult, komoran gubbasztott a batyuin, szatyrain.

— Nékem így is jó — vonta meg vállát a katonasapkás férfi. — Lehetünk haragba is, egy a fizetség. — Enni kezdett, vöröshagymát kenyérrrel, s lógázta a lábát az ütközők között.

Shu-shu-shuuu — szirénázott elől idegen hangon a mozdony.

— Másik mozdonyt kaptunk — mondta a demizsonos öregember.

— Négy-tizenegyes, öreg trumann — felelte rá valaki.

Reggel érkeztek Budapestre, hét óra előtt pár perccel. Rákosrendezőn szálltak le, nem járt még tovább a vonat. A két zenész fiatalember kitört a korhadt kerítésből egy kopjafásra faragott lécet; átdugták a hatalmas, nehéz vulkánfíber táska füle alatt, kétfelől megmarkolták, s úgy indultak be a városba.

ÚJ BARTÓK-KIADVÁNYOK

A TELJESSÉG FELE

UJFALUSSY JÓZSEF: BARTÓK

Régen várt zenei könyvet hasonló érdeklődéssel a zeneszerető és a zene iránt érdeklődő közönség, mint Ujfalussy József Bartók életrajzát. A szerző már ismert esztétikai vizsgálódásai új rendszerezés körvonalait sejtették, Bartók halálának huszadik évfordulója pedig egyre sürgetőbben vetette fel az eddig még el nem készült életrajz kérdését. (Demény János publikációi ugyanis sajnos nem minden esetben jutottak el a nagyközönséghez.) Ujfalussy életrajzával most végre betöltötte ezt a fájó hiányt, s reméljük, hogy ez a szemléletében és módszerében is kitűnő könyv a további vizsgálódásoknak csak első állomása.

Első olvasásra talán nem is tűnik módszere olyan újszerűnek. „Ha feltárjuk az összefüggést az életrajz és a művek sorsa között, fel kell fedeznünk a művészi átalakulás bontakozó jeleit” — írja egy helyen a szerző, és voltaképpen

az a lassú megfontolt adatoló munka az újszerű, ahogy egész művében ragaszkodik ehhez a szabályhoz. A puritán következetesség azonban minden eddigi forrásnál megbízhatóbbá teszi életrajzát.

Erénye Ujfalussynek, hogy lépésről lépésre haladva mindig a művészi életmű kulcskérdéseit fejti meg. Pedig az első lapok után a hagyományos, csodagyerekeskedésekkel operáló életrajzok jutnak az olvasó eszébe, hiszen Bartók is csodagyerek volt a maga módján. Am az első sikerek mellett ott vannak az első zenei hatások is, elsősorban Richard Straussé, aki Wagner romantizmusát és érzelmességét közvetítette Bartók felé. Nem csoda hát, hogy az első művek érzelmi gazdagsága még Strausst idézi, és csak később halljuk ki Bartók új műveiből Debussy és az ő közvetítésével Liszt hangját. Ez a találkozás azonban végleges élménye maradt: Lisztben a magyar